

УДК 373.3.091.212.2/.3

[https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-11\(29\)-992-1001](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-11(29)-992-1001)

Нагорняк Світлана Василівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки і освітнього менеджменту, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21000, тел.: (097) 251-74-57, <https://orcid.org/0000-0002-5311-3303>.

Ставнича Наталя Олександрівна доктор філософії (PhD), провідний фахівець відділу освітніх інновацій освітній хаб «NotBox», старший викладач кафедри фундаментальних і приватно-правових дисциплін, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, вул. Острозького, 32, тел.: (098) 058-77-53, <https://orcid.org/0000-0002-3015-5834>.

Чижма Іван Олександрович аспірант II-року навчання, денної форми, кафедри педагогіки і освітнього менеджменту, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21000, тел.: (097) 2517457, <https://orcid.org/0009-0009-3204-5995>.

ОБДАРОВАНІСТЬ: МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ТА ШЛЯХИ РОЗВИТКУ

Анотація. Стаття присвячена актуальним питанням виявлення та розвитку обдарованості. Особливо увага приділяється ролі освітнього середовища та співпраці з батьками у підтримці та розкритті потенціалу обдарованих особистостей. У статті представлено огляд сучасних наукових досліджень у галузі педагогіки та психології обдарованості. Аналізуються різноманітні методики діагностики обдарованих дітей, включаючи індивідуальні та групові тести, спостереження, аналіз творчих робіт. Крім того, у статті розглядаються різні аспекти розвитку обдарованості, такі як інтелектуальний, творчий, соціальний та емоційний. Наведено практичні рекомендації для педагогів, психологів та батьків щодо створення оптимальних умов для розвитку обдарованих дітей.

Стаття присвячена аналізу сучасних методів діагностики обдарованості в дітей та визначенню шляхів їх розвитку в освітньому процесі. У роботі розглядаються основні фактори, що впливають на виявлення обдарованих дітей: роль сім'ї, школи та суспільства. Висвітлено проблеми однієї єдиної методики діагностики, що ускладнює процес виявлення різних типів обдарованості, а також обговорено труднощі у впровадженні програми, яка б

ефективно стимулювала розвиток талановитих дітей. Наведено приклади успішних обдарованих дітей, які демонструють, що навіть у складних умовах можна досягти високих результатів підтримки відповідного середовища.

Розглядаються відмінності між «розумними» та «обдарованими» дітьми. Особливо увага приділяється тому, що традиційні підходи в навчанні не завжди відповідають потребам таких дітей, тому вони часто мають унікальні шляхи досягнення знань та розвитку. Пропонуються практичні інструменти та стратегії для розвитку різних видів обдарованості, а також розглядають питання мотивації та самореалізації обдарованих особистостей. Висновки підкреслюють важливість комплексного підходу до діагностики та підтримки обдарованих дітей, а також необхідність створення відповідного освітнього середовища, що сприяє повноцінній реалізації їхнього потенціалу.

Ключові слова: обдарованість, обдаровані, розумні, заклади освіти, діагностика обдарованих дітей.

Nahorniak Svitlana Vasylivna Ph. D. in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and educational management of Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynsky State Pedagogical University, St. Ostrozhskogo, 32, Vinnytsia, 21000, tel.: (097)251-74-57, <https://orcid.org/0000-0002-5311-3303>.

Stavnycha Natalia Oleksandrivna Ph. D. in Pedagogy, Leading Specialist of the Department of Educational Innovations, "NotBox" educational hub senior teacher of the department of fundamental and private law disciplines of Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynsky State Pedagogical University, St. Ostrozhskogo, 32, Vinnytsia, 21000, tel.: (098)058-77-53, , <https://orcid.org/0000-0002-3015-5834>.

Chyzhma Ivan Oleksandrovyh postgraduate student of the II year of study, full-time, of the department of pedagogy and educational management disciplines of Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynsky State Pedagogical University, St. Ostrozhskogo, 32, Vinnytsia, 21000, tel.: (097) 251-74-57, <https://orcid.org/0009-0009-3204-5995>.

GIFTEDNESS: DIAGNOSTIC METHODS AND DEVELOPMENTAL PATHWAYS

Abstract: The article is devoted to topical issues of identification and development of giftedness. Particular attention is paid to the role of the educational environment and cooperation with parents in supporting and revealing the potential of gifted individuals. The article presents an overview of modern scientific research in the field of pedagogy and psychology of giftedness. Various methods of

diagnosing gifted children are analyzed, including individual and group tests, observations, analysis of creative works. In addition, the article examines various aspects of the development of giftedness, such as intellectual, creative, social and emotional. Practical recommendations for teachers, psychologists and parents on creating optimal conditions for the development of gifted children are given.

The article is devoted to the analysis of modern methods of diagnosing giftedness in children and determining the ways of their development in the educational process. The work examines the main factors affecting the identification of gifted children: the role of family, school and society. The problems of a single diagnostic method, which complicates the process of identifying different types of giftedness, are highlighted, as well as the difficulties in implementing a program that would effectively stimulate the development of gifted children are discussed. Examples of successful gifted children are given, which demonstrate that even in difficult conditions, high results can be achieved with the support of an appropriate environment.

The differences between "smart" and "gifted" children are considered. Particular attention is paid to the fact that traditional approaches to education do not always meet the needs of such children, so they often have unique ways of achieving knowledge and development. Practical tools and strategies for the development of various types of giftedness are offered, and the issues of motivation and self-realization of gifted individuals are considered. The conclusions emphasize the importance of a comprehensive approach to the diagnosis and support of gifted children, as well as the need to create an appropriate educational environment that contributes to the full realization of their potential.

Keywords: giftedness, gifted, intelligent, educational institutions, diagnosis of gifted children.

Постановка проблеми. Проблема виявлення та розвитку обдарованих дітей є однією з найактуальніших у сучасній педагогіці. Незважаючи на значний прогрес у дослідженні феномену обдарованості, залишається низка невирішених питань, пов'язаних з різноманітністю проявів здібностей, відсутністю єдиної методики діагностики та розробкою ефективних програм розвитку. Відсутність системного підходу до роботи з обдарованими дітьми може призвести до недооцінки їхнього потенціалу та, як наслідок, до неповного розкриття їхніх здібностей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади діагностики та виявлення обдарованих дітей досліджував Клименюк Ю.М. Проблеми навчання обдарованих дітей розглядав Ящук О. М. Психологічні особливості організації навчального процесу з обдарованими дітьми досліджували С. М. Лозан, В. Є. Сорочинська, Н. М. Лозан мовленнєвої компетенції у різних

аспектах розглядалося як вітчизняними, так і зарубіжними вченими: І. О. Зимня, Л. П. Коваль, Т. М. Дмитренко, О. В. Пономарів, С. О. Караман. Форми і методи роботи з обдарованими дітьми писала в своїй праці Сокол Н. П. Технологічний підхід до проблеми дитячої обдарованості в сучасній педагогіці було окреслено в працях Тимченко А. А.

Мета статті полягає в аналізі сучасних методів діагностики обдарованості в дітей та розробці рекомендацій щодо їхнього застосування в освітньому процесі.

Виклад основного матеріалу. Ми розуміємо поняття обдарованості, її типи, і фактори, що впливають на розвиток обдарованості, а це і сім'я: важливість ролі батьків у підтримці та розвитку обдарованості дитини є безперечною; школа: адже, важливість освітнього середовища, кваліфікованих педагогів, спеціальних програм для обдарованих дітей важко переоцінити; суспільство: адже вплив соціального оточення та доступу до ресурсів мають велике значення.

А історії про обдарованих дітей взагалі вражають: як от наприклад дітей, яких не зупиняють фізичні обмеження. Для прикладу наведемо практичний кейс.

Шестирічний Томмі Морріссі з однією рукою перемагає в гольфі професіоналів. Хлопчик народився без однієї руки і почав грати в гольф, коли йому виповнилося три. Томмі ніколи не відвідував заняття з гольфу, проте на нещодавньому турнірі був гідним суперником для професійних гравців.

Семилітня Еморі Сігал, всупереч невтішним прогнозам лікарів, займається балетом. Вроджена вада розвитку доньки впливає на мовлення та загальну і дрібну моторику проте ще змалечку вона робила нетипові рухи коли чула музику.

Восьмилітня Софія Санчес із синдромом Дауна є моделлю та надихає інших через відео в соціальних мережах. Дівчинка, народжена в Україні й усиновлена парою зі США, стала знаменитістю завдяки відеороликам в соціальних мережах, які облетіли Інтернет і підкорили серця мільйонів. На них Софія розповідає про те, що синдром Дауна «не страшний», і вся світиться впевненістю в собі та позитивом.

Не залишається нічого іншого, як захоплюватися в кожному окремому випадку або такими дітьми, або батьками, або тренерами чи вчителями в чії руки вони потрапили. Бо всі вони пройшли важкий шлях. Проте, однією з ознак обдарованості є те, що обдаровані діти не схильні спинятись на півшляху до мети [1].

Досліджуючи обдарованих дітей, варто зазначити головну аксіому - дитина не народжується обдарованою, а тільки з потенціалом для обдарування. Хоча всі діти мають дивовижний потенціал, але лише ті, кому

пощастило мати можливість розвивати свої таланти в середовищі, яке відповідає їхнім особливим потребам, зможуть реалізувати свої здібності до високого рівня. Розглянемо відмінності між «розумними» та «обдарованими» (за Крістофером Тайббі) в таблиці 1.

Таблиця 1.

Відмінності між «розумними» та «обдарованими»

Розумні	Обдаровані
наполегливо працюють	швидко стає нудно
ніколи не запізнюються, добре поведуться і вперто працюють	ні оцінки, ні визнання вчителів не мотивують їх
знають відповіді на запитання	ставлять запитання
можуть довго обробляти та зберігати інформацію	часто стає нудно
подобаються традиційні уроки	не подобаються традиційні уроки
розумні	оригінальні

Необхідно розуміти, що обдаровані діти не просто розумні. Саме це стане першим кроком у розумінні того, який саме шлях створення сприятливого середовища для розвитку обдарованості потрібен дитині, щоб стати успішною. Якщо скористатися дослідженнями багатьох фахівців щодо освіти обдарованих дітей то можна виокремити деякі принципові відмінності між розумними та обдарованими.

1. Розумні діти наполегливо працюють, а от обдарованим дітям швидко стає нудно.

2. Розумні діти – мрія будь-якого вчителя. Вони ніколи не запізнюються, добре поведуться і вперто працюють. Як результат – вони одержують хороші оцінки. Більше того, розумна, але не обдарована дитина з більшою ймовірністю досягне успіху в традиційній шкільній обстановці, оскільки в основному їх мотивують хороші оцінки та визнання. У цьому полягає велика проблема обдарованих дітей: ні оцінки, ні визнання вчителів зазвичай не мотивують їх.

3. Обдаровані діти часто знають правильні відповіді без особливих зусиль. У традиційній обстановці у класі це може спричинити проблеми. Без внутрішніх стимулів та зовнішньої стимуляції обдаровані діти найчастіше поринуть у свій багатий внутрішній світ [3].

Розумні діти знають відповіді на запитання, а обдаровані діти ставлять запитання.

4. У розумних дітей добре виходить обробляти та зберігати інформацію. Ця здатність у поєднанні з наполегливою працею призводить до видатних успіхів у навчанні. Обдарованим дітям потрібно набагато менше часу, щоб запам'ятати матеріал. Як результат – їм стає нудно сидіти на уроці.

Оскільки цікавість обдарованих дітей ніколи не згасає, вони проводять детальні дослідження, ставлять самі собі питання, а також використовувати інтернет або книги, щоб знайти відповіді. Отримані знання вони запам'ятовують без особливих зусиль, тому буває і таке, що вже на початку уроку дитина знатиме набагато більше, ніж зможе розповісти вчитель.

5. Розумним дітям подобаються уроки, а от обдарованим дітям найчастіше ні, особливо традиційні.

Як нами уже раніше зазначалось, класна кімната – це ідеальне середовище для досягнення розумною дитиною успіху. З обдарованими дітьми все по-іншому: їхня несумісність із традиційною класною обстановкою призводить до нестачі стимуляції.

Завдяки двом крайностям, надмірна цікавість і сильна нудьга, обдаровані діти часто стають самоуками і беруть на себе відповідальність за свою освіту.

Здібні діти розумні, в той час, як обдаровані діти оригінальні.

Згадайте найбільших новаторів в історії: Да Вінчі, Тесла, Грейам Белл, Едісон, Гейтс, Джобс. Не викликає сумніву факт, що саме їх ми можемо назвати обдарованими в класичному розумінні цього терміну. Проте, далеко не усі вони були відмінниками.

Багато обдарованих дітей живуть для того, щоб втілити свої ідеї в життя. Коли щось (наприклад, шкільний предмет) привертає їхню увагу, обдаровані діти здатні не лише ефективно навчатись, але й застосовувати знання на практиці. Нестандартне мислення та потяг до інновацій це основні причини, через які альтернативне освітнє середовище найчастіше оптимальне для обдарованих дітей [4].

Можна стверджувати, що й дистанційна форма, за допомогою інтерактивних програм та платформ навчання впливає на формування додаткових умов для розвитку інтегрованих процесів в освіті обдарованих дітей [6].

Побачити в дошкільному чи шкільному колективі дитину з обдарованістю можна за наявності окремих ознак із переліку.

Розглянемо їх детальніше:

1. Говорять професійною мовою, апелюють термінами. Обдаровані діти засвоюють знання набагато швидше ніж середньостатистичні діти. Засвоювати мовні навички їм також простіше. В обдарованих дітей великий словниковий запас, тому, найчастіше, під час розмови вони користуються складнопідрядними реченнями.

2. Вони визначають патерни. Навичка визначення патернів рідко розвинена у маленьких дітей. Проте надзвичайно розвинена в обдарованих.

3. Багато читають. Як зазначалось раніше, обдаровані діти задовільняють свою цікавість в різний спосіб. У тому числі читанням. Ця особливість найяскравіше виявляється, якщо дитину щось дуже зацікавить.

4. Мають особливий природний талант чи схильність до певного виду діяльності. Деякі діти від природи талановиті у спорті, науці чи мистецтвах. Видатний талант – це очевидна ознака обдарованості дитини.

5. Їм подобається товариство дорослих та старших дітей. Обдарованим дітям, з їх високо розвинених розумових здібностей, нецікаво спілкуватися з однолітками. Вони їх не розуміють, або ж обдарованим дітям із ними просто нудно. Тому вони намагаються спілкуватися зі старшими дітьми, вчителями та дорослими для стимуляції.

6. Вони неймовірно сфокусовані. Більшість обдарованих дітей має видатну здатність зосереджуватися на тому, що їх цікавить. На уроці, що не цікавий, обдарована дитина втратить цю здатність. Через це помилково можна вирішити, що у дитини погано виходить зосереджуватись.

7. Вони зрілі, вони оригінальні, вони лідери.

8. Їм не потрібно вказувати правильний напрямок. У той час як решті дітей потрібно, щоб батьки чи вчителі говорили їм, як правильно щось робити, обдаровані діти одразу ж беруться за справу і вже потім ставлять запитання. Або взагалі їх не задають, якщо їм вдається самим у всьому розібратися.

9. Потребують часу на одинці. Як і більшість дітей, обдарованим дітям подобається проводити час з іншими людьми. Самотність дозволяє їм залишитися наодинці зі своїми думками та розвивати свою креативність. Обдарованим дітям подобається на самоті читати, писати та малювати.

10. Вони вважають, що вчитися – це весело. Обдарованим дітям настільки подобається вчитися, що це стає їхнім хобі. Завдяки своїм розумовим здібностям та потягу до знань, дитина може навіть розділити цікавитись паралельно кількома напрямками.

Парадокс обдарованості полягає в тому, що якби всі були обдарованими, ніхто б не був обдарованим. Є багато фахівців, які пишуть статті і будують свої промови на тезі, що всі діти є обдарованими, просто потрібно знайти в чому саме талант і розкрити потенціал [2].

Якби кожен міг написати концерт у шість років, Моцарт не був би особливим. Якби кожен міг диригувати оркестром у підлітковому віці, Джон Філіп Соуза був би ще одним обличчям у натовпі.

З огляду на необхідність виявлення та діагностики обдарованих дітей, варто зазначити і про сприятливе освітнє середовище, в якому, власне, таких дітей можливо відшукати. Батьки та дошкільні заклади мають створити середовище раннього навчання через емоційний та соціальний клімат підходящий під унікальні інтереси дітей.

Варто зазначити, що батьки мають забезпечити своїй дитині доступ до нових ідей та інформації, залучивши її до обговорень під час вечері чи просто сімейних розмов, продемонструвати дитині свої інтереси, захоплення.

Важливо не приховувати дрібні проблеми від дітей, а демонструвати що всі проблеми – це можливості для навчання. Діти повинні брати участь у прийнятті сімейних рішень на так званих сімейних радах, нарадах, круглих столах.

Завданням дошкільних закладів освіти є створення середовища раннього навчання через емоційний та соціальний клімат підходящий під унікальні інтереси дітей у тісній співпраці з батьками, психологами.

З огляду на окреслені особливості обдарованих дітей варто чітко зазначити, що саме не варто робити вчителям у класах де навчаються обдаровані діти:

1. Не використовувати цих учнів, як асистентів учителя в той час, коли вони вже завершили виконання завдань.

Використання обдарованих учнів, як репетиторів або помічників учителів для інших учнів у класі є недоречним і неетичним, і це не забезпечує їхніх соціально-емоційних чи академічних потреб. Якщо не надається відповідна диференційована освіта, обдаровані учні не досягають успіху в школі, їхній потенціал знижується, і вони можуть навіть страждати від когнітивних та емоційних збоїв. Варто просто дати дитині відпочити або за її бажанням завжди мати під рукою пакет із цікавими творчими завданнями для таких дітей.

2. Не варто очікувати, що обдарований учень буде добре поводитися.

Те, що учень розумний, не означає, що він або вона добре поводиться. Часто, якщо є невідповідність між навчанням у класі та інтелектуальними потребами обдарованого учня, ця дитина може відволікатися, гратися, або поводитися недоречно. Це не тому, що він або вона шукає уваги, а тому, що учневі може бути нудно. Обдаровані учні часто мають асинхронний розвиток, тобто їхній когнітивний та емоційний розвиток не синхронізовані.

3. Не потрібно давати їм більше завдань (наприклад ще один варіант роботи), тому що вони закінчують раніше.

4. Не ізолювати їх для самостійної роботи без нагляду.

Іноді педагоги припускають, що обдарований здобувач є саморегульованим і може самостійно працювати над проектом без будь-яких вказівок, нагляду чи відповідальності. Якщо відправити їх без нагляду в комп'ютерну лабораторію, бібліотеку чи позакласну кімнату для самостійної роботи, це може не дати бажаного результату.

5. Не очікувати, що обдарована дитина буде обдарованою в усіх предметних галузях.

Нові дослідження та нові визначення обдарованості говорять про те, що обдаровані учні мають рівень високих здібностей як правило, не з усіх предметів. Наприклад, навіть якщо учень є обдарованим читачем (може читати романи для дорослих), він може не бути хорошим письменником – читання та

письмо – це різні набори навичок. Те, що учень дуже розвинений у математиці, не означає, що він буде таким же здібним у біології чи хімії чи навіть фізиці [5].

Якщо батьки вважають, що їхня дитина демонструє ознаки обдарованості, вони повинні звернутися до вчителя своєї дитини або до школи, щоб поговорити про конкретну підтримку.

Обдаровані діти, чиї здібності не вдалося розкрити, часто стають предметом для глузування та знущань. Не варто дозволяти, щоб таке сталося. Більше того, обдарована дитина має потенціал стати лідером у цьому складному світовому суспільстві. Насамперед, обдаровану дитину необхідно помістити в правильне середовище і дозволити їй досягти успіху, на її умовах.

Висновки. В результаті дослідження було встановлено, що діагностика обдарованості є складним і багатогранним процесом, що вимагає комплексного підходу, з урахуванням індивідуальних особливостей дитини. Різноманітність проявів обдарованості, від інтелектуальних до творчих, соціальних чи технічних, робить необхідним застосування різних методик та інструментів для її застосування. Особливо важливо приділяти більшу увагу ролі батьків, школи та соціального середовища в підтримці та розвитку обдарованих дітей.

Історії успішних дітей, які хочуть подолати фізичні чи соціальні обмеження, яскраво демонструють важливість створення сприятливого середовища для реалізації потенціалу.

Крім того, важливо усвідомлювати, що обдаровані діти мають особливі освітні потреби. Вчителі та освітні заклади повинні створювати відповідні умови для розвитку таких дітей, не використовуючи їх як «асистентів» і не завантажуючи додатковими завданнями, які не стимулюють їхній розвиток.

Виходячи з викладеного, можна стверджувати, що методи діагностики обдарованості та подальшого розвитку таких дітей мають бути повністю продуманими та орієнтованими на потреби кожної дитини.

Література:

1. Клименюк Ю.М. Обдаровані діти, їх виявлення та діагностика. *Проблеми освіти: збірник наукових праць*. Спецвипуск. Вінниця-Київ, 2015. С. 46-50.
2. Лозан С. М. Психологічні особливості організації навчального процесу з обдарованими дітьми. С. М. Лозан, В. Є. Сорочинська, Н. М. Лозан. *Знання. Освіта. Освіченість*. Збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції, м. Вінниця. Вінниця: ВНТУ, 2012. С. 61–64 с.
3. Сокол Н. П. Форми і методи роботи з обдарованими дітьми. *«Педагогічний пошук»*. – 2014. – №3. – С. 26–28.
4. Тимченко А. А. Проблема дитячої обдарованості в сучасній педагогіці: технологічний підхід. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2011. №33. С. 94–96.
5. Нагорняк С. В. Інноваційні тенденції розвитку сучасної педагогічної освіти. *Наукові інновації та передові технології*. № 9(11). 2022. С. 158-166.
6. Юрій Р. Ф., Богута В., Нагорняк С. Ефективність дистанційної освіти в умовах війни. *Перспективи та інновації науки* (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина») 2022. № 8 (13). С. 338-345. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-8\(13\)-338-345](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-8(13)-338-345)

References:

1. Klymeniuk Yu.M. (2015). Obdarovani dity, yikh vyivlennia ta diahnostyka [Gifted children, their identification and diagnosis]. *Problemy osvity: zbirnyk naukovykh prats*. Spetsvypusk. Vinnytsia-Kyiv, 46-50 [in Ukrainian].
2. Lozan S. M. (2012). Psykholohichni osoblyvosti orhanizatsii navchalnoho protsesu z obdarovanymy ditmy [Psychological features of the organization of the educational process with gifted children]. S. M. Lozan, V. Ye. Sorochynska, N. M. Lozan. *Znannia. Osvita. Osvichenist*. Zbirnyk materialiv I Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Vinnytsia. Vinnytsia: VNTU, 61–64 s [in Ukrainian].
3. Sokol N. P. (2014). Formy i metody roboty z obdarovanymy ditmy [Forms and methods of working with gifted children]. «*Pedahohichniy poshuk*», 3, 26–28 [in Ukrainian].
4. Tymchenko A. A. (2011). Problema dytiachoi obdarovanosti v suchasniy pedahohitsi: tekhnolohichniy pidkhid [The problem of children's giftedness in modern pedagogy: a technological approach]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho*, 33, 94–96 [in Ukrainian].
5. Nahorniak S. V. (2022). Innovatsiini tendentsii rozvytku suchasnoi pedahohichnoi osvity [Innovative trends in the development of modern pedagogical education]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*, 9(11), 158-166 [in Ukrainian].
6. Yurii, R. F., Boguta, V., & Nagorniyak, S. (2022). Efektyvnist' dystantsiynoyi osvity v umovakh viyny. Perspektyvy ta innovatsiyi nauky [Effectiveness of distance education in war conditions]. *Perspectives and innovations of science*, 8 (13), 338-345. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-8\(13\)-338-345](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2022-8(13)-338-345)